

Albánok a Szerémségben

A legkevésbé sem közismert, hogy a történelmi Magyarország területén egykor albánok is éltek, méghozzá a Szerémség déli részén, a Száva alsó folyása mentén. A klimenteknek nevezett népcsoport a történelmi források szerint elsősorban három határőrvidéki faluban telepedett meg a török hódoltság után: Herkócán (Hrtkovci), Nyéken (Nikinci) és Árkiban (Jarak). Ez a római katolikus vallású népcsoport alig másfél évszázad alatt nyom nélkül felszívódott a horvátságba. Lássuk e néprajzi kuriózumnak, a történelmi Magyarország egyetlen albán nyelvszigetének történetét!

Élt a Száva mentén egy kisszámú, katolikus vallású klementinus (vagy másképpen kliment) néptöredék. A Szerémség eme különleges lakói az északi albán klementi törzs kötelekeiből kiszakadva települtek a török idők alatt néptelenné vált vidékre. A klimentek harcos pásztornépek voltak, a Balkán-félsziget zord hegyei közt találtak menedéket a török elől, ahol a lekövethetetlen terepviszonyok miatt meg tudták őrizni a függetlenségüket. Ez a katolikus hitű népcsoport hagyományai szerint nevét egy Klement nevű pásztorról kapta, aki a törzs alapítója volt. Hét fia született, mindegyikük egy-egy nemzetség alapítója – köztük találjuk például a Martinovics nemzetséget. Nem tévedésből cseng ismerősen ez a név számunkra, az apai ágon kliment Martinovics Ignác is e nemzetség távoli sarja. Maga a jakobinus tanokat hirdető ferences szerzetes sohasem lakott ezen a vidéken, Pesten született 1755-ben, ám apja még minden bizonnyal a mai Albánia területén látta meg a napvilágot.

Buda visszavételét (1686) követően a keresztény szövetség előtt újra célként lebegett Konstantinápoly felszabadítása. III. Károly 1737–1739-es sikertelen balkáni hadjáratát megelőzően a bécsi udvar igyekezett a Balkán népeit, köztük a klimenteket is a saját oldalára állítani. A hadiszerencse azonban nem a vártnak megfelelően alakult (a már visszafoglalt Belgrád is újra elesett),

és a családjaikkal útra kelt katolikus albánok már nem térhettek vissza szülőföldjükre, így a Délvidéken leltek új otthonra. Valóságos bevándorlási láz jellemezte ezeket az éveket, amikor a gyéren lakott Délvidék benépesült. Ekkor érkezett a szerbek zöme Csernovics Arzén ipeki pátriárka vezetésével, de rajtuk kívül sokféle népet telepítettek a törökűlés során néptelenné vált magyar Délvidékre: svábokat, tótokat, ruténokat, bolgárokat, de még franciákat és spanyolokat is kisebb számban. Ahogyan a szerémségi albán diaszpóra történetével a századelőn foglalkozó Thallóczy Lajos történész fogalmazott: „A törökök kivonulása után a Duna-Száva köze: a Szerémség, Valkó s Verőcze megyék területe valójában tabula rasavá lett.”

A balkáni háborúba mintegy ezerfős klementinus had indult meg, majd 1739-re 355 főre apadt tagjai száma. Kezdetben szerteszét laktak a Szerémségben Karom (újabb kori nevén Karlóca) városa és a Száva között. Látva tartahatatlanságukat, a karlócai pátriárka lépett fel érdekükben az uralkodónál, azt kérve, hogy lehetőleg egy helyre telepítsék le őket, mivel a Szerémség többségét jelentő rác lakossággal már csak vallási különbözőségük okán is összeütközéseik lennének. 1741-ben alakult meg az udvari bizottság az újlag visszatért szerémségi és szlavóniai területek vonatkozásában a határőrvidéknek szánt területek kijelölésére, amikor sorra vették a kliment és a szerb betelepült katonák letelepítésének kérdését is. Úgy találták, hogy az albánok letelepítésére a legalkalmasabb hely a szávaszentdemeteri (mitrovicai) uradalom lakatlan falvai, amelyek akkor a bolgár eredetű Pejácsevich bárói család kezén voltak. Két falu merült fel: Herkóca és Nyék. Sorsuk megoldása addigra végképp halaszthatatlan kérdéssé vált, mivel a bizonytalan jogi és társadalmi helyzetbe került albán és szerb katonák martalóc életmódot kezdtek folytatni. Elégedetlenségük odáig fajult, hogy 1748-ban többségük már visz-

szá akart költözni az óhazába. A bécsi udvar ezt nem tartotta volna túlzottan nagy veszteségnek, de politikai okokból elkerülendőnek látta, ezért rászánta magát a kérdés rendezésére: 1749-től kezdődően 222 telket mértek ki a klimentek számára a mitrovicai Pejácsevich-uradalom három falujában, a puszta Herkócán (Hrtrkovci), Nyéken (Nikinci) és kisebb részben a szerbek által lakott Árkiban (Jarak). Egy elenyésző csoportjuk a bácskai Ópalánkára és a Temes megyei Fehértemplom környékére költözött, és gyorsan beolvadtak a környező lakosságba. Fényes Elek 1840-ben kiadott geográfiai szótárában 1600 lélekben adta meg a „clementinusok” számát, akik akkor mindnyájan a két szerémségi községben laktak.

A legjelentősebb kliment falu Herkóca volt, amely a Száva közvetlen közelében, a folyóból kiágazó Arany (mai eltorzított szerb nevén Vranj) nevű mellékág bal partján található. A középkorban az Arany sokkal jelentősebb folyó volt, és az egész tájegységnek névadójaként (Terra Arany) magyarlakta vidéknek számított. 1416-ban Herkolc (Herkolch) néven bukkan fel a forrásokban, de később Retkó alakban is említik. A török időkben eredeti – vélhetően magyar – lakossága kihalt, az albánok letelepítését megelőzően mindössze 20 szegény sorsú, görögkeleti vallású szerb család élt itt, valamennyien boszniai eredetű jövevények. A XIX. században a klimentek mellé betelepült magyar lakosság Herkócának hívja a falut. A magyarok a település népességének száz éve még negyedét, napjainkban csak szűk tíz százalékát teszik ki. Ma már nehéz elképzelni, hogy Voženilek Antal plébános az 1830-as években még albánul misézett a herkócai templomban. Réthy László etnográfus-numizmatikus 1895-ben még látott albán kéziratos misekönyvet a paplakban. Az akkori postamester úgy emlékezett vissza, hogy 1846–1847-ben, gyermekkorában hallott utoljára a templomban albán beszédet. Nagyjából ekkortól számítva albánul nem tudó horvát papokat kaptak a diakovári püspökségről, ennek hatására a közösség fél évszázad alatt teljesen nyelvet cserélt.

Nikinci a régi Nyék törzs szállásterülete volt, ami azt bizonyítja, hogy a honfoglaló magyarság egészen a Száva mentéig belakta a Kárpát-medencét. A vérzivataros századok azonban az őshonos magyarságnak nem kedveztek, a

klimentek betelepítését megelőzően mindössze hat lakatlan telket vettek itt számba. 1895-ben, Réthy László látogatásakor az itteni plébánia épületében még őrizték azt a feszületet, amelyet a betelepülők hosszú vándorlásuk során a menet előtt tartottak. A klimentek itt is lassanként mind elhorvátosodtak, Nyéken a századfordulón már csak néhány öreg tudott albánul. Az asszimilációt megkönnyítette, hogy délszláv családneveik nem különböztetik meg őket a többségi nemzettől. Ennek az oka abban keresendő, hogy eredetileg az albánoknak sem volt vezetéknévük, a románokhoz hasonlóan. A nyelváltás harcos előidézője maga a horvát katolikus egyház volt, a diakovári püspökségről irányított asszimilációt békésen tűrték a szerémségi albánok – amint a Budapesti Hírlap tudósítója a lap 1902. augusztus 24-i számában fogalmazott: „kiket a horvát papok fanatikus katolikus horvátokká tettek”. Beolvasztásuk annak ellenére maradéktalanul sikerült, hogy régi szokás szerint egymás között házasodtak. Néprajzi sajátosságaik – régi táncuk és viseletük – lassanként nyelvükkel együtt kiveszett.

A szerémségi albánok eltűnése már a múlt században is megállíthatatlannak tűnt. Az 1900-as népszámlálás Herkócán 37, Nyéken 18 klementin nyelvet beszélő lakost mutatott ki, ami a teljes népesség alig 1–1,4%-át jelentette. Ezzel szemben 1883-ban még 70-en tudtak Nyéken albánul. Harmadik falujukban, Árkiban, úgy látszik, még hamarabb felszívódtak, mert onnan már az 1840-es években sem jelentenek albánokat. A horvátságához tartozás azonban nem mindig járt számukra előnyökkel: Jugoszlávia felbomlását követően, a délszláv háború idején ismét kisebbségi létben találták magukat, méghozzá az ellenséges Szerbiában. 1992-ben Vojislav Šešelj, a miloševići vezetéssel koalícióban lévő Szerb Radikális Párt elnöke személyesen jelent meg Herkóca főterén, és az általa később „humánus lakosságcsereként” aposztrofált verbális terrort alkalmazva felolvasta azoknak a helybeli horvátoknak a nevét, akiknek azonnal távozniuk kellett. A lincshangulatnak az lett a következménye, hogy az addig a lakosság többségét adó horvát közösség zöme elmenekült szülőföldjéről. Herkócán egyébként ma is tapintható a félelem, még a helyi magyarok sem mernek nyilvánosan magyarul beszélni.

A szerémségi albánok története véglegesen lezárult, de a nyéki idők még ma is számon tartják a klement családokat. Kis létszámú nép-töredékként sorsukat nem kerülhették el, de így is sikerült az Albániából magukkal hozott kulturális hagyatékkal gazdagítaniuk a Délvidéket. Leginkább a klementinus juhokat kell említenünk, amelyeket sokáig igen nagy becsben tartottak. Egyesek szerint a szerémségi albánoknak kö-

szönhetjük továbbá a ma is népszerű szőlőfajtát, a kadarkát (neve állítólag Skadar, azaz Shkodër/Skodra városára utal), noha ez az álláspont vita tárgya. Bogyóiból készül a karlócai aszú.

Martinovics népe nyomtalanul kiveszett a Száva mentéről, mert anyanyelvét nem tudta megőrizni, és ha nem történik egy kedvező fordulat, akkor a helyi magyarság is erre a sorsra fog jutni.

Források:

RÉTHY László: Az albánok (klementinusok) utolsó nyomai Szerém megyében. In: Földrajzi Közlemények, 1907

PALÓCZI Edgár: Albán telepek Magyarországon.

THALLÓCZY Lajos: Albán diaspora. Történelmi szemle, 1912 (1. évfolyam)

A béke korszaka